

Ярослав ВЕЖБІНСЬКИЙ

© 2005

ДО ПИТАННЯ СЕМАНТИКИ ПРОТИСТАВЛЕНИХ СИНОНІМІВ У РОСІЙСЬКІЙ МОВІ

Не підлягає сумніву те твердження, що мова у поетичній творчості змінює властивості, активізуються її семантичні та стилістичні властивості, збільшується коло смислових контактів лексичних одиниць. У поетичній мові поряд із загальномовними діють власні, особливі закономірності.

Структура художнього світу письменників характеризується своєрідними прийомами використання мовних засобів, серед інших і тими, які ґрунтуються на синонімії та антонімії. Типовим художньо-мовним засобом, до якого нерідко звертаються майстри слова, є протиставлення синонімів. Питання протиставлених синонімів зустрічається у лінгвістичній літературі¹, однак відчутною є брак праць, які б виявляли специфіку функціонування таких синонімів у поетичній мові.

Предметом аналізу у даній статті є різні способи реалізації протиставлення синонімів у художніх контекстах, які здійснюються за синтаксичною схемою *не А, а Б* (індекси *А* та *Б* означають синоніми)². Передбачається задача розглянути внутрішні стосунки у синонімах, які ґрунтуються на протиставленні, оскільки без чіткого розуміння семантичної структури таких феноменів інтерпретація їх функціонування може виявитися випадковою та суб'єктивною.

У зв'язку з напрямком статті визначимо вихідні положення.

При аналізі семантичної структури лексичних одиниць, які контактують між собою, необхідно враховувати різні параметри, за якими можна встановлювати як ймовірні предметно-логічні елементи, так і різні смислові навантаження, що забезпечують характеристику лексем. Наше відношення до даної проблеми ґрунтується на думці, що „значимим в слові являється не тільки його «предметное» значення (понятийное содержание), но и его экспрессивно-стилистическая окраска в широком смысле»³. Відзначене має без-

¹ Див., напр.: Комиссаров В. Н. Проблема определения антонима (О соотношении логического и языкового в семасиологии) // Вопросы языкознания. - № 2. - 1957. - С. 49-58; Шведова Н. Ю. Несколько замечаний по поводу статьи Ю. Д. Апресяна «Синонимия и синонимы» // Вопросы языкознания. - № 3. - 1970. - С. 36-44; Брагина А. А. Синонимы или quasi-синонимы? (Семантика отражения) // Вопросы языкознания. - № 1. - 1976. - 62-72.

² Ілюстративний матеріал набраний нами з творів класичної літератури, а також з художніх текстів сучасних авторів. Список літературних джерел наводиться у кінці статті

³ Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (На материале русского языка). - Москва, 1973. - С. 254. Інші дослідники дотримуються подібної думки, вважаючи різні конотації невід'ємною частиною смислового змісту слова. Пор. наступні висловлювання: „в содержании лексического значения слова присутствуют семантические компоненты эмоционально-оценочного и стилистического характера” (Кузнецова Э. В. Русская лексика как система. - Свердловск, 1980. - С. 27); „стилистическое значение составляет часть семантической структуры языковой единицы” (Кожина М. Н. Стилистика русского языка. - Москва, 1977. - С. 32).

посередній стосунок і до синонімів, під якими ми, посилаючись на А. П. Євген'єву, ми розуміємо „только те слова, которые употребляются для обозначения *одного и того же понятия* и различаются между собой или оттенками значения *в пределах данного понятия*, или экспрессивной, эмоциональной окраской, или употреблением в определенных стилистических условиях, в определенных сочетаниях с теми или иными словами”⁴.

Виходячи з такого розуміння синонімів, цікаво буде розглянути функціонування синонімів *глаза* та *очи*.

У словарному відношенні дані лексичні одиниці не розрізняються предметно. Представляючи те саме поняття (орган зору), ці синоніми супроводжуються стилістичними відмінностями: якщо лексема *глаза* належить до нейтральної лексики, то лексема *очи* належить до високої, книжної лексики. Про слово *очи* в ССЕ говориться, що воно „в соврем. языке приобрело приподнятый, несколько возвышенный характер” (т. 1, с. 231); в МАС воно класифікується як „устарелое” та „традиционно-поэтическое” (т. 2, с. 607), де перша примітка характеризує лексему з точки зору відношення до сучасної мови, а друга – вказує на її приналежність до певного стилю мовлення.

У художньому втіленні лексема *очи* у порівнянні до її синоніма *глаза* може виконувати функцію заміщення та/або функцію стилістичної диференціації. Пор. наступні тексти:

То же самое я замечал в магазине, где фрау Рауш покупала сахар и масло: взглянет на ярлычок с ценой, достанет из кошелька рублевки, помусолит их, считая, а потом вознесет *очи* – и шевелит губами, шевелит... При этом *глаза* ее в конце концов всегда наполнялись слезами (Рекемчук, т. 1, с. 259)5;

А купец Еремей Бабкин заморгал *очами*, глянул вокруг, вынул деньги и подает их агенту (Зошенко, т. 1, с. 88).

У наведених прикладах слово *очи* є смисловим еквівалентом слова *глаза* і відрізняється від нього тільки стилістично. Та або інша характеристика очей у таких контекстах не є достатньо передбачуваною.

Стилістична різноплановість синонімів *глаза* та *очи* не вказує на єдину ознаку їх мовленнєвого вживання. У художніх текстах на стилістичні відмінності синонімічних слів накладаються смислові відмінності, які підкреслюються протиставленням. Наприклад:

У Вали *глаза* были светлые, добрые, широко расставленные, они с покорностью и обожанием встречали взгляд подруги. А у Ули *глаза* были большие, темно-карие, - не *глаза*, а *очи*, с длинными ресницами, молочными белками, черными таинственными зрачками, из самой, казалось, глубины которых снова струился этот влажный сильный свет (Фадеев, с. 8).

Синоніми у конструкції *не глаза, а очи* використовуються з метою відтінити фізичну природу позначуваного, а саме – красиві очі. З багатьох можливих характеристик актуалізується сема „красиві”⁶.

Такого типу протиставлення дають деяким дослідникам підставу говорити про перехід синонімів у контекстуальні антоніми. „Обозначая одно и то же явление действитель-

⁴ Введение к ССЕ, т. 1, с. 10. Тут і далі див. скорочення назв словників.

⁵ Тут і далі у прикладах курсив наш – Я. В.

⁶ Дана сема достатньо визначено сприймається у контексті, у якому слово *очи* є єдиною назвою референту, попередньо охарактеризованого за допомогою конструкції *не глаза, а очи*. Пор.: „Что-то грозное нависло над нашими душами, - сказала Уля, и мрачный, тусклый огонь позолотил ее *очи*” (Фадеев, с. 9). Цей контекст є ізольованим і лише потенційно може призвести до виникнення конкретної оцінки у семантичній структурі лексеми *очи*. Така оцінка може бути здійснена у рамках макроконтраксту. Навколишній текст налаштовує на сприйняття смислу „красивые глаза”.

ности, под пером писателя они (тобто синоніми – Я. В.) могут превращаться в ряде случаев, по существу, в контекстуальные антонимы”, пише Н. М. Шанский та ілюструє це положення цитатами з художньої літератури – прикладом про очі Улі (див. вище), а також контекстами: „Слобожане встречая на улице гроб, останавливались и, крестясь, говорили друг другу: - Чай, Пелагея-то рада-радешенька, что помер он... Некоторые поправляли: - *Не помер, а издох*” (Горький); „Он *не ел, а вкушал*” (Чехов)⁷.

Вказане твердження, на наш погляд, містить у собі небезпеку якщо не підміни, то нечіткого розрізнення характеру протиставлення синонімів та антонімів. Констатація протиставлення між синонімами – це щось інше, ніж констатація протиставлення між антонімами. „При выделении антонимов, - подчеркивает Л. А. Введенская, - недостаточно учитывать только противопоставление слов, необходимо, чтобы противопоставляемые слова имели противоположное значение. Это относится к определению как узуальных, так и окказиональных антонимов”⁸. Отже, основу антонімії утворюють протилежні за значенням одиниці мови.

Семантичну протилежність виражають не всі протиставлення. При антонімічних протиставленнях йдеться про оцінку даного предмета, явища з діаметрально протилежних позицій. Пор. з цієї точки зору опозиції: *близкий – далекий, молодой – старый, правда – ложь, удача – неудача, легкий – тяжелый* і т.ін., у яких семантичною сутністю є протилежність змісту їхніх членів. Такі опозиції мають словарний характер. Важливо при цьому відзначити, що реалізації антонімів у мовленні обумовлюється відповідним оформленням. При антонімічних зв'язках потрібен антонімічний контекст, який характеризується певною структурою, пов'язаною з певними типами стосунків, із засобами плану вираження лексем протилежних смислів (сполучники, порядок слів і т.ін.)⁹. Наприклад:

Смотри на солнце, - оно вечно молодо и ярко светит всюду, куда проникают его лучи, и для него нет ни зла, ни добра... (Горький, т. 1, с. 333);

[...] Близость нового отдела [...] позволяет нам рассказать еще одну историю, в которой два эти предмета – удача и неудача – соединились вместе (Зошенко, т. 2, с. 236);

Ей казалось, что это не веселая песня, а очень грустная (Горький, т. 1, с. 38);

Сплошная зелень была во многих местах перерезана то широкими, то узкими отвалами земли: по обеим сторонам шоссе рыли противотанковые рвы и окопы (Симонов, т. 4, с. 39).

Слова можуть бути мовними антонімами і все ж не вступати в антонімічні стосунки у мовленнєвому контексті, у якому вони разом вживаються. Пор.:

Похороны были торжественные: [...] Все было как полагается: [...] Оркестр, груды цветов, венки с лентами – красными, белыми, черными... (Грекова, с. 109).

⁷ Шанский Н. М., Лексикология современного русского языка, изд. второе, испр. – Москва, 1972. – С. 57. Пор. також: Александров П. С. К вопросу о некоторых лексикологических и лексикографических терминах // Ученые записки Куйбышевского пед. ин-та. 1959. – Вып. 26. – С. 181-211.

⁸ Введение к САВ, с. 30.

⁹ Таке розуміння антонімічного контексту див.: Комиссаров В. Н. Словарь антонимов современного английского языка. – Москва, 1964, де у вступній статті вперше описані основні типи антонімічних контекстів (с. 8 і наступні.). Питання типів синтаксичних конструкцій з антонімами у російській мові розглядається у теоретичній частині „Введения к САВ”, с. 25-27. Розгорнуте дослідження типів синтаксичних конструкцій та основних видів семантичних стосунків (значень), реалізованих в антонімічних контекстах, запропонував Новиков Л. А. Антонимия в русском языке (Семантический анализ противоположности в языке. – Москва, 1973. – С. 90-120.

Тут слова белый и черный, як мовні антоніми, не вступають, однак, в антонімічні протиставлення.

Антонімічні протиставлення передбачають характеристику однорідних предметів або явищ. Разом з тим у поетичній мові зустрічаються різні реалізації мовних антонімів, у тому числі такого типу:

Голова посмотришь маленькая, а великих идей в ней тьма тьмушая, как рыб в океане (Чехов, т. 2, с. 225).

Тут „маленькая” (голова) має значення „незначна за розміром”; великая (идея) – „сугтева, значна за змістом, за впливом”.

И ты меня обманываешь Боренька... Я ведь чувствую твою великолепную политику. Насквозь я тебя понимаю! Штиблеты потому оказались узки, что душа у тебя широкая (Чехов, т. 6, с. 269).

У даному прикладі, як і у попередньому, спостерігається порушення закономірностей антонімізації багатозначних слів. Порушується антонімічна співвіднесеність семем: *вузькі* (штиблети) – реалізується значення „за шириною менші, ніж потрібно”; *широка* (душа) – здійснюється переносне значення „відкритий, щирий характер (про людину)”.

Сказане про антоніми підтверджує думку про те, що мовленнєва антонімія повинна ґрунтуватися на протиставленні протилежних за значенням лексем або семем (якщо слова полісемічні). Недотримання цієї вимоги призводить або до „зняття” антонімії, або до використання протиставлених слів у якості художньо-мовленнєвого прийому¹⁰. Семантична протилежність виявляється як результат полярного розгляду того ж самого явища, предмету, або полярного розгляду об’єктів, що порівнюються. Вона повинна визначатися за фактом наявності контрарних ознак, властивостей.

Повернімося до прикладу про очі у конструкції *не глаза, а очи*. Природньо виникає питання: чи можна у протиставлених словах виділити диференційні, протилежні семи, тобто компоненти, які виключають себе у протиставленні? Іншими словами: чи є у семантичній структурі лексем *глаза, очи* полярні семи «некрасиві» і «красиві»? Протиставлені слова не називають протилежних якостей, конструкція *не глаза, а очи* не має значення антонімічного протиставлення. У семантичній структурі слова *глаза* однаково ймовірні різноманітні характеристики (випуклі, великі, невиразні, добрі і т.ін.). Семний склад слова має певну кількість сем, але чи варто говорити про несумісність семи „красиві” у смисловому складі даного слова або говорити про наявність тільки негативної семи „некрасиві”? Факт протиставлення синонімів не може служити підставою виключення однієї семи та ствердження іншої у смисловій структурі слова *глаза*.

В аналізованій конструкції *не глаза, а очи* на перший план висувається основна функція¹¹ синонімів – функція семантичного уточнення. Смисловий зміст одного синоніма акцентує ознаку, яка у іншому синонімі виявляється нечітко. Протиставлення призводить до нейтралізації загальності, абстрагованості оцінки і до виникнення конкретності оцінки у означеному об’єкті.

Перейдемо до розгляду інших прикладів.

Такі лексичні одиниці, як *полный, толстый, жирный, тучный* сприймаються у якості синонімічних (див. ССА) поза будь-яким контекстом. Ці синоніми функціонують на рів-

¹⁰ Пор. з цієї точки зору українські вислови типу: се не судьба, а щира правда; то чудо, а не раки.

¹¹ Пор. з цієї точки зору протиставлення в укр. прислів’ї не поле родить, а нива, яке семантизується наступним чином: „не просто ділянка землі, а поле, підготовлене для посіву”. У польск. мові може відповідати вказаному смислу конструкція *nie pole, a rola* (niwa, gleba).

ні системи мови. Вони характеризуються загальним значенням „той, хто має повну фігуру (про людину)”, хоча вказують на різну інтенсивність, міру виявлення якості. Статусу синонімічності набувають також утворені від наведених прикметників іменники *полнота, толищина, тучність, жирність*.

У мовленнєвому вживанні такі синоніми можуть ускладнюватись протиставленням. Пор.:

Прелестное личико на грузном основании. Полнота болезненная, чрезмерная, не полнота, а грузность. Ребята иногда вздыхали: - Всем ты хороша, Аська, только зачем ты такая толстая? (Грекова, с. 91).

Синонімічні слова *полнота* и *тучность* виражають різну інтенсивність якості, що характеризує зовнішній вигляд людини. За рахунок протиставлення акцентується значення „не тільки зайва товщина, але й непомірна”. Синоніми відрізняються один від одного ступенем виявлення ознаки. При цьому, позначаючи зовнішній вигляд персонажа, вони виражають відповідну оцінку.

Ускладнення близьких за значенням лексем протиставленням у даному типі конструкції стосується не тільки узуальних, але й, зрозуміло, і контекстуальних синонімів. Для останніх, які набувають свій статус в умовах конктерно-мовленнєвого вживання, важливо враховувати їх логіко-семантичну співвіднесеність з узуальними синонімами, їх смислові аналогії з мовними еквівалентами. У значенні контекстуальних синонімів визначними стають ті ознаки, які виражені мовними синонімами. Приклад:

Комик стукнул кулаком по столу и, негодующий опустил на деревянную скамью. Не поток, а океан ядовитых, отчаянных, бешеных слов, полился из его рта, окруженного давно уже не бритым пространством (Чехов, т. 5, с. 465).

Синонімія у даному випадку детермінується умовами контексту. Слова *поток* та *океан* вступають у синонімічні відношення своїми переносними значеннями: перше реалізує значення „велика кількість”, а друге – „невизначено велика кількість”. Семантика контекстуальних синонімів співвідноситься із змістом словарних синонімів, об’єднаних домінантою *багато* або *множинність* (див. ССЕ, т. 1, с. 549 та 552).

У мові художньої літератури синонімічні контакти виходять за межі узусу, що свідчить про порушення мовних моделей таких зв’язків і, тим самим, про індивідуалізацію прийомів щодо семантичних контактів слів. Наведемо приклад нестандартного протиставлення з домінантним синонімом *идти*:

... Сегодня ночью я не спал и слушал часы. Их тиканье было необычайно громким. Они не шли, а маршировали, как само Время – деревянное, неумолимое (Грекова, с. 139).

Відзначимо, що багатозначна лексема *идти* (автори МАС наводять 27 її значень) за даними СС-СП очолює 5 синонімічних рядів (с.177). У їх числі наводяться синоніми *идти, ходить* у значенні „знаходитися у дії та показувати час”¹². Протиставлені лексеми в умовах наведеного контексту є близькими за загальним значенням, хоча ця функція переплітається з функцією диференційною, оскільки слова мають різний характер відображення дії. Слово *шли* (рос.) не містить характеристики роботи годинника у порівнянні з синонімом *марширували* (рос.), який підкреслює не тільки посиленість ходу годинника вночі (ситуативна обумовленість), але й певну стрункість, ритмічність їх звуку. Аналізований тип конструкції з протиставленням стверджує значення „годинник працював чітко, рівномірно”. Разом з тим конструкція не позбавлена тих асоціативних сми-

¹² Вказане значення не фіксується в ССЕ. У порівнянні з даним словником синонімію полісемантичного слова *идти* повніше відображає СС-СП.

слових шарів, які реалізуються за рахунок порівняння „как само Время – деревянное, неумолимое”, тобто протяжності, послідовності, певної нечутливості та неминучості того, що відбувається.

У мовленнєвому вживанні спостерігаються відхилення від синонімічного узусу також і в інших значеннях лексеми *идти*:

Если барыня не идет, а плывет, как пава, то поворачивай оглобли: она накормит, утешит, но непременно возьмет под башмак (Чехов, т. 4, с. 197).

Синонімами *идти* в основному значенні „пересуватись, переміщатись, роблячи кроки” є *шагать, вышагивать, ступать, выступать, шествовать, переть, переться* и *топать* (ССЕ, т. 1, с. 415; див. ССА). У наведеному контексті синонімізуються *идти* та *плыть*; дані дієслова зближаються за загальним значенням стержневого синоніма, але порізноmu представляють ту саму дію. Якщо *идет* можна застосувати до переміщення, хоча воно не підкреслює його спосіб, то *плывет* характеризує плавну ходу і підкреслює шляхетність, певну урочистість переміщення.

Ще приклад:

Поедем, Федор Павлович! – говорю я хозяину. – Не стану я ждать. [...] Едем. Дождь не *идет*, а, как говорится, *лупит* во всю мочь; тарантас же у меня не крытый (Чехов, т. 14, с. 18).

Синонімічні зв'язки слів *идет* та *лупит* визначаються контекстом. Дані дієслова мають відношення до дії „лити, падати” (про опади), причому друге слово має підсилювальне значення, вказує, що дія виконується з особливою силою. Однак характер конотації синоніма *лупит* не тільки експресивний, але й функціонально-стилістичний, оскільки дане дієслово відноситься до просторіччя.

Аналіз протиставлених синонімів у поетичній мові можна було би продовжити, але й сказаного досить, щоби переконатись у тому, що дані способи реалізації не мають значення семантичної протилежності. Розглянуті приклади спростовують тезу про перехід синонімів у контекстуальні антоніми. Використання прийому антонімізації синонімічних слів за рахунок їх протиставлення виступає у ролі посилювального конкретизатора у відношенні до семантики означуваного предмета, явища або дії.

Від наведених протиставлень треба відрізнити контексти, у яких протиставлені лексеми не виявляють синонімічних зв'язків. Пор.:

Она (жена Рауля – Я. В.) не дышала, а задыхалась, не пила, а захлебывалась (Чехов, т. 4, с. 27).

Тут члени протиставлень мають відповідні значення: *дышать* – „набирати та випускати легенями повітря”; *задыхаться* – „відчувати стиснення у диханні через якусь причину”; *пить* – „ковтаючи, поглинати певну рідину”; *захлебываться* – „задихатися від попадання у дихальне горло рідини”.

Для виявлення значень протиставлених лексем не завжди є достатнім мінімальний контекст, межі якого визначає речення. Наприклад:

По берегу снова шел – не шел, а катил – Гуськов по насту вверх по Ангаре (Распутин, с. 196).

Дане протиставлення допускає наступне тлумачення: „не просто рухався у певному напрямку, а швидко переміщався”. Таке тлумачення забезпечується смисловим зв'язком наведеного речення з цілим фрагментом тексту, який являє собою структурно-семантичну єдність. При розгляді семантики протиставлених лексем у конструкції *не*

шел, а катил слід враховувати, що переміщення відбувається на лижах. За рахунок протиставлення реалізується значення „стрімко їхав”.

Принципове нерозрізнення семантичної протилежності та протиставленості може призвести до широкої та неадекватної інтерпретації антонімії, внаслідок чого у якості контекстуальних синонімів трактуються окремими дослідниками не тільки конструкції, які мають у складі синоніми, але й такі, у яких протиставленими є будь-які слова. М. К. Давидова вбачає такі синоніми у наступних контекстах: „Вы не офицер, а скот, - бросает в лицо Латышевскому Половцев”; „Раньше ты ветром была, а теперь девкой стала”; „Пока парень не поубьет другого парня из-за любившейся ему девки – он не парень, а политаны”¹³.

У якості антонімічних розглядаються протиставлення, у яких немає жодних семантичних ознак, що свідчать про антонімічність. Протиставлення у мовленні мають різноманітний характер. Це означає, що специфіку мовленнєвих протиставлень необхідно вивчати, а не ігнорувати, підмінюючи її повсякчас апеляцією до контекстуальної або оказіональної антонімії. Питання про такого роду антонімію слід розглядати лише у тому випадку, якщо протиставлення у складі конструкції реалізують протилежні смисли¹⁴.

На основі проведеного аналізу залишається відзначити наступне:

1. Думка про перехід у поетичному контексті синонімів у антоніми не має під собою достатніх теоретичних підстав.

2. У контексті художніх творів система стосунків між протиставленими синонімами є такою, що перший характеризується більш загальним характером значення, а інший – уточнює даний синонім у певному контексті. Спрямованість таких синонімів визначається конкретизацією значення.

3. Диференційними ознаками протиставлених синонімів є смислові відтінки, що виражається у різному об’ємі їх значень, або у ступені інтенсивності виявлення тематичної ознаки, якості, а не факту його наявності або відсутності. Синоніми у конструкціях з протиставленням розрізняються також і стилістичною ознакою.

4. Унаслідок стилістичної специфіки синоніми виявляють експресію. Експресивність виникає переважно на базі протиставленого оформлення синонімів.

5. У цілому, і це слід підкреслити, протиставлені синоніми мають перш за все художньо-мовленнєву природу. За допомогою таких протиставлень письменники індивідуалізують мовлення, намагаються урізноманітнити засоби вираження подібного за значенням смислу.

¹³ Давыдова М. К. Антонимия как художественно-выразительное средство в романе М. Шолохова „Поднятая целина” // Ученые записки Хабаровского пед. ин-та. Серия русского языка. – 1970. – Т. 29. Цитуємо за Л. А. Введенской, див. САВ, с. 20.

¹⁴ Семантичні та інші особливості функціонування антонімів розглядаються у низці досліджень. Відзначимо лише окремі праці з цієї галузі: Акимова В. И. Контекстуальные антонимы в публицистике Н. П. Огарева (Конструкции с утверждением негативных членов пар) // Вопросы русской филологии. – Алма-Ата, 1978. – С. 199-203; Селина Р. В. Использование антонимов в создании речевого контраста // Слово как предмет изучения. – Ленинград 1977. – С. 79-82; Брагина А. А. Семантические отношения между синонимами и антонимами (Роль негативных форм) // Русский язык в школе. – № 5. – 1979. – С. 95-97; Введенская Л. А., Гончаренко Г. Е. Оказиональные антонимы // Известия Северо-Кавказского научного центра высшей школы. Общественные науки. – № 1. – 1980. – С. 34-37; Вежбиньски Я. Функционирование антонимов в художественной речи А. П. Чехова // Przegląd Rusycystyczny. – № 3-4. – 1987. – С. 151-162; Он же. Антонимы в заглавиях чеховских произведений // Russian Language Journal / Русский язык. – East Lansing, Michigan (Michigan State University), 1995. – № 162-164. – Т. XLIX. – С. 295-306; Его же. О художественной речи А. П. Чехова. Материалы к словарю антонимов писателя // Stylistyka. – Т. XI. – 2002. – С. 255-268.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ СЛОВНИКІВ:

1. МАС - Словарь русского языка в 4-х т., изд. второе, испр. и доп., глав. ред. А. П. Евгеньева. – М., 1981-1984.
2. САВ - Введенская Л. А. Словарь антонимов русского языка. - Ростов-на-Дону, 1995.
3. ССА - Апресян Ю. Д., Богуславская О. Ю., Левонтина И. Б., Урысон Е. В., Гловинская М. Я., Крылова Т. В. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. – М., 1997.
4. ССЕ - Словарь синонимов русского языка в 2-х т., глав. ред. А. П. Евгеньева. – Л., 1970-1971.
5. СС-СП - Словарь синонимов. Справочное пособие. – Л., 1975.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Горький М. Собрание сочинений в 30-ти т. – М., 1949-1955.
2. Грекова И. Кафедра. Повести. – М., 1983.
3. Зощенко М. Избранное в 2-х т. – Минск, 1983.
4. Распутин В. Г. Повести. – Минск, 1983.
5. Рекемчук А. Е. Избранные произведения в 2-х т. – М., 1977.
6. Симонов К. М. Собрание сочинений в 6-ти т. – М., 1966-1970.
7. Фадеев А. Молодая гвардия. – М., 1966.
8. Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем в 30-ти т. Сочинения в 18-ти т. – М., 1974-1982.